

UDK 050(497.5=162.3)"1990/1992"

Stručni članak

Primljen: 27. 4. 2015.

Prihvaćen za tisak: 18. 12. 2015.

KRISTÝNA RYGOLOVÁ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku

Obala kralja Petra Krešimira IV, 2, HR – 23000 Zadar

kristyna.rygolova@gmail.com

RASPAD JUGOSLAVIJE NA STRANICAMA TJEDNIKA JEDNOTA U GODINAMA 1991.–1992.

O raspadu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) objavljeno je mnogo radova u kojima autori različitih znanstvenih disciplina sagledavaju problematiku s raznih aspekata. Međutim, s aspekta brojnih nacionalnih manjina problematika raspada još uvijek nije dovoljno istraжена odnosno na temelju dosadašnjih istraživanja ne može se sa sigurnošću utvrditi njihova uloga i odnos prema raspadu bivšeg SFRJ-a. Posljedica raspada SFRJ-a oružani je sukob koji se negativno odrazio i na položaj češke nacionalne manjine u Hrvatskoj, čiji su pripadnici postali sudionici ratnih događanja prvenstveno radi obrane vlastitih domova. Cilj je ovoga rada istražiti pogled na političku situaciju u procesu raspada SFRJ-a od 1990. do 1992. godine u časopisu *Jednota*, glasilu češke nacionalne manjine u Hrvatskoj. Vremensko razdoblje istraživanja određeno je na temelju ključnih događaja koji su utvrdili način i tijek procesa raspadanja SFRJ-a.

U radu se analizira razvoj mišljenja češke nacionalne manjine u odabranome razdoblju, ali također i njezina uloga u ratu. Predmet analize su komentari, osvrti, kolumne i reportaže koje su pisali pripadnici češke nacionalne manjine. Vijesti izvještajnih agencija, koje su se objavljivale u časopisu, u radu nisu analizirane. Detaljno su analizirani svi brojevi *Jednote* iz 1990. i 1991. godine te prva tri broja iz 1992. godine. Tjednik *Jednota* izlazi isključivo na češkome jeziku, a citati i nazivi članaka prevedeni su na hrvatski jezik.

KLJUČNE RIJEČI: *češka manjina, Daruvar, raspad Jugoslavije, tjednik Jednota*

1. UVODNE NAPOMENE

Češka je manjina u Hrvatskoj jedna od najbolje organiziranih čeških manjina u inozemstvu te najbrojnija češka manjina u jugoistočnoj Europi. Česi su se na današnje područje Hrvatske počeli naseljavati krajem 18. stoljeća, a sustavna seoba trajala je više od sto pedeset godina u nekoliko etapa. Na početku 18. stoljeća u skladu s razvojem manufaktura počeli su se u Hrvatsku doseljavati pojedinci

– stručnjaci pojedinih zanata¹, dok je od dvadesetih godina 19. stoljeća pojačano doseljavanje seljaka i zanatlija na područje Daruvara (Stehlík 2010: 53). "Doseljeni su Česi postavili temelje razvoja gospodarstva u mnogim regijama Hrvatske te izvan nje na području bivše Jugoslavije."²

Vrijednim prilogima o doseljavanju i povijesti češke manjine u Hrvatskoj smatraju se djela povjesničara Vjenceslava Herouta³ te djelo Josefa Matuška *Česi u Hrvatskoj* (1994), dok Helena Kresová u publikaciji *Česká menšina v Chorvatsku* (2009) opisuje suvremeni život češke manjine. Također, kratko poglavlje Česima u Hrvatskoj posvećuje i Jan Rychlík u djelu *Dějiny Chorvatska (Povijest Hrvatske)* (Rychlík – Perenčević 2007). Među ostalim djelima u kojima se obrađuje češka manjina u Hrvatskoj, ističu se djela u kojima su u prvome planu hrvatsko-češki odnosi kao što je *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy (Odnosi Čeha s narodima i državama jugoistočne Europe)* (Hladký et al.: 2010). Potrebno je istaknuti i rad Libuše Stráníkové u časopisu *Přehled* o istraživanjima češke manjine u Hrvatskoj u kojem je kronološki navela najvažnija istraživanja češke manjine iz različitih znanstvenih područja (Stráníková 2010: 5–15).

U Hrvatskoj povijest češke manjine istražuje Vlatka Dugački koja je objavila niz znanstvenih članaka te publikacije *Svoj svome: Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji* te *Historiografija o Česima u Hrvatskoj*. Povjesničar Damir Agičić objavio je opsežnu publikaciju *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*.

Glavna je institucija koja zastupa interese češke manjine Savez Čeha u Republici Hrvatskoj⁴. Savez Čeha udružuje manje lokalne udruge – Češke besede⁵, čiji je glavni zadatak očuvanje nacionalnoga identiteta češke manjine, a u tu svrhu održavaju se bogate kulturne aktivnosti različitih ansambala (folklornih, kazališnih, glazbenih itd.). Najomiljenija i najveća kulturna manifestacija su žetvene svečanosti *Dožínky* koje se održavaju svake druge godine i smatraju se jedinstvenom smotrom kulturne, obrazovne i gospodarske djelatnosti Čeha.

Prema zadnjemu popisu stanovništva iz 2011. godine, na području Republike Hrvatske živi 9641 pripadnik češke nacionalnosti, a od toga njih najviše (6287) u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji.⁶ Administrativno i kulturno središte Čeha grad je Daruvar u kojemu Česi čine 21,36 % stanovništva. Naselje Ivanovo Selo najstarije

¹ Prije svega zanatlije i puhači stakla. U hrvatskim gradovima su također djelovali pojedinačno češki tiskari i pivari. Više o tome u Matušek (1994: 19–21).

² Janotová, Leonora: "Česká menšina v Chorvatsku a kultura". URL: http://www.zahranicnicesi.com/docs/prispevek_janotova.pdf (4. ožujka 2013).

³ Vjenceslav Herout (Daruvarski Brestovac, 1943) je pedagog, povjesničar, administrator arhiva Saveza Čeha u Hrvatskoj. Napisao je brojne publikacije o povijesti hrvatskih mjesta s češkim stanovništvom, prije svega o Daruvaru i Ivanovu Selu.

⁴ Ovaj status i naziv koristi se od 1993. godine (prije se nazivao Savez Čeha i Slovaka u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj), zato što su se slovačke udruge 1992. godine odvojile i osnovale Maticu slovačku, kasnije Savez Slovaka.

⁵ Češke besede bile su osnovane u gradovima (Zagreb 1874. godine, Dubrovnik 1899. godine). U Daruvaru i Prekopakri besede su bile osnovane 1907. godine. Na području Daruvara besede su nastajale u dvadesetim godinama 20. stoljeća.

⁶ Statistički pregled Čeha u Hrvatskoj na stranicama Vijeća češke nacionalne manjine Grada Zagreba. URL: <http://www.cesi-zagreb.hr/stanovnici-2011-hr.asp> (5. ožujka 2013).

je češko selo koje su osnovali češki doseljenici⁷, a Općina Končanica jedina je administrativna jedinica u kojoj Česi čine većinsko stanovništvo (47,03%).⁸ Više od 10% ukupnoga broja stanovništva čine Česi još u općinama Dežanovac, Grubišno Polje te Sirač. Češku i slovačku manjinu zastupa u Hrvatskome saboru jedan zajednički zastupnik, a na području s najviše stanovnika češke manjine, kao što su Daruvar i Končanica, otvoreni su vrtići i osnovne škole u kojima se nastava odvija na češkome jeziku.

U Daruvaru je sjedište Novinsko-izdavačke ustanove Jednota (u daljnjem tekstu NVI Jednota) koja izdaje periodike, knjige i udžbenike na češkome jeziku. Osim istoimenoga tjednika *Jednota* koji od 1946. godine kontinuirano informira o sveukupnoj kulturnoj, društvenoj i političkoj djelatnosti češke manjine u Hrvatskoj, izdaje se i časopis za djecu *Dětský koutek*, godišnjak *Český lidový kalendář* te stručni časopis *Přehled kulturních a historických, literárních a školských otázek* koji je značajnim izvorom za istraživanje problematike Čeha u Hrvatskoj. Nadalje, izdaje udžbenike za učenike osnovnih škola s nastavom na češkome jeziku, literarna djela pripadnika češke manjine te povijesne i druge studije. Većim je dijelom izdavaštvo financirano iz sredstava hrvatskoga državnog proračuna, ali Češka Republika također financijski i materijalno podupire češku manjinu u Hrvatskoj.

2. ANALIZA ČLANAKA IZ 1990. GODINE

MARKOVIĆEVE REFORME I 14. IZVANREDNI KONGRES

Godine 1989. politička se situacija u Jugoslaviji značajno zakomplicirala, a u siječnju 1990. godine jedna od glavnih političkih tema Jugoslavije bile su Markovićeve gospodarske reforme. U tjedniku *Jednota* o aktualnim je političkim temama najčešće pisao novinar Karel Bláha⁹ koji u članku "Opasnost ozbiljnih socijalnih potresa" zauzima pozitivan stav prema reformama te upozorava na opasnost pojedinih nacionalnih birokracija. "Interes nacionalnih birokracija nije uvijek identičan s interesom savezne vlade, tako da će se truditi potkopati njezine mjere iako u pravilu ne nude kvalitetan alternativan program."¹⁰ Na kraju članka ističe da je za uspjeh gospodarske reforme važno jedinstvo Jugoslavije. Također u članku "Tko će spasiti Jugoslaviju" autor koji se potpisuje inicijalima J. C. spominje da: "U 1989. godini se niti jedna savezna ustanova nije ponašala dovoljno jugoslavenski (...) i u organima

⁷ Ovo su naselje osnovali Česi 1826. godine. Nalazi se ovdje etnografska zbirka češke manjine. Više u Herout (1996).

⁸ Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI1469.pdf (25. rujna 2013).

⁹ Karel Bláha (Dežanovac, 1941) djelovao je kao novinar i urednik u tjedniku *Jednota*, pjesnik, prozaik. Prvi je pripadnik češke manjine u Hrvatskoj koji je bio primljen u Društvo hrvatskih književnika. Jedan je od utemeljitelja Ogranka Matice hrvatske u Daruvaru koji je odmah po svom utemeljenju 5. 5. 1992. počeo izdavati glasilo *Vrela*, čiji je bio prvi i višegodišnji izvršni urednik. Objavio je dvije zbirke pjesama i jednu zbirku pripovjedaka na češkome jeziku (*Sluneční štít*, 1972; *Dosněné obrázky*, 1990; *Lípy na korze*, 1989), dvojezičnu zbirku pjesama *Zranění/Ranění* (1992), monografije o Dežanovcu (2009) i Mezuraču (2011). Više na stranicama Društva hrvatskih književnika: <http://www.dhk.hr/Clanovi/ClanDetaljno.aspx?id=539>.

¹⁰ Bláha, Karel. 1990. "Nebezpečí vážných sociálních otázek". *Jednota*, god. 45, br. 3, str. 3.

na saveznoj razini dominirali su interesi pojedinih republika."¹¹ Istovremeno navodi frazu, koja je u to vrijeme prestajala vrijediti: "Ljudi se nikad nisu plašili toga da su ugroženi kao pojedinci, ali uvijek ih je zabrinjavalo da je ugrožena Jugoslavija, bratstvo i jedinstvo, uspjesi narodnooslobodilačke vojske, rezolucija AVNOJ-a."¹²

Najvažniji događaj u siječnju 1990. godine bio je 14. izvanredni kongres SKJ-a. Autori su u tekstovima do spomenutoga događaja isticali jugoslavenske interese, podupirali su gospodarske reforme i društvene promjene koje su se od kongresa očekivale. Prije kongresa, autor se Karel Bláha u člancima "Cilj je pravna i socijalna država" i "Korištenje pluralizma za mračne namjere" oštro izjasnio protiv izjava antikomunističkih pokreta. "Različiti nacionalistički i fašistički pokreti će se naravno truditi, kako je pokazao primjer nedavnih događaja i izjava pisaca V. Draškovića (u Novoj Pazovi) i F. Tuđmana (u Splitu) da bi devalvirali sve pozitivno, što su naši narodi izborili u NOB-u te u kasnijoj socijalističkoj izgradnji."¹³

Nakon prekida 14. izvanrednog kongresa Karel Bláha u članku "Konzervativna i reformna koncepcija" ne smatra Sloveniju krivom za neuspjeh kongresa, već je to rezultat duboke višegodišnje krize. Dok u prijašnim tekstovima nisu bile spomenute duboke razlike među pojedinim republikama, u ovome je članku SKJ već podijeljen na dvije oprečne strane: "Jedna strana zagovara tradicionalni boljševistički i s današnjeg stanovišta konzervativan koncept (SK Srbije na čelu sa S. Miloševićem) i druga koja se trudi temeljito reformirati SK i približiti ga novoj struji u europskim komunističkim pokretima (SK Slovenije na čelu s M. Kučanom)."¹⁴

PRVI SLOBODNI IZBORI U HRVATSKOJ

U predizbornom je razdoblju Karel Bláha u članku "Snaga da se stekne povjerenje birača" upozorio na "nacionalističke tonove" koji su se čuli na sjednici HDZ-a i koji "nisu kod napredne hrvatske i jugoslavenske javnosti primljeni s odobravanjem."¹⁵

U uvodniku dvadesetog broja pod nazivom "Okvir jednog desetljeća" Vlatka Daňková razmišlja o tadašnjem stanju u Jugoslaviji, opisuje Josipa Broza Tita kao simbol mudrosti i ljudskosti te uspoređuje kako je na njegovo djelo gledano deset godina nakon njegove smrti. Autorica u članku uvjerljivo prikazuje pogled građana koji je zbunjen medijskom manipulacijom. "Ako čovjek želi biti nekako objektivno informiran, nažalost mora pratiti novine izdavane u različitim republikama, a opet te informacije još više zbunjuju."¹⁶

Tijekom travnja i svibnja u Hrvatskoj su se održali prvi slobodni izbori u kojima je nedvojbeno pobijedila stranka HDZ. Već u srpnju na području Daruvara i Pakraca formirane su nove podružnice stranaka HDZ-a i SDS-a. U *Jednoti* je osnivanju novih podružnica posvećena velika pažnja (prije svega pobjedničkoj stranci HDZ-u), međutim, autori su zauzimali neutralno stajalište.

¹¹ "Kto zachraní Juhosláviiu". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 3, str. 4.

¹² "Kto zachraní Juhosláviiu". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 3, str. 4.

¹³ Bláha, Karel. 1990. "Cilj je pravni a sociální stát". *Jednota*, god. 45, br. 4, str. 5.

¹⁴ Bláha, Karel. 1990. "Konzervativní a reformní koncepce". *Jednota*, god. 45, br. 5, str. 5.

¹⁵ Bláha, Karel. 1990. "Snaha získat důvěru voličů". *Jednota*, god. 45, br. 5, str. 5.

¹⁶ Daňková, Vlatka. 1990. "Rámec jednoho desetiletí". *Jednota*, god. 45, br. 5, str. 5.

Čelni su se ljudi HDZ-a trudili uvjeriti građane Daruvara da su njezini temelji osnovani na mirnom suživotu svih građana. Na primjer Đuro Vidmarović je u svojim izjavama "energično demantirao priču da će Česi i pripadnici ostalih narodnosti, oni koji nisu Hrvati, biti progonjeni. (...) Napomenuo je da se bez straha mogu učlaniti u HDZ."¹⁷ Neki pripadnici češke narodnosti postali su aktivni članovi ove stranke pa su njihove izjave bile često objavljivane. Na primjer češki učitelj Vlado Varat pri osnivanju podružnice u Gornjem Dežanovcu u svojoj je izjavi "naglasio da su demokracija, rad, red, disciplina i moral razlozi zašto se učlanio u HDZ."¹⁸ Pri osnivanju desete podružnice HDZ-a pripadnik češke narodnosti i član HDZ-a Josef Chvála govorio je o doseljavanju Čeha na ovo područje, njihovu životu i o tome da žele s vladajućom strankom razvijati i oplemenjivati Hrvatsku te se aktivno uključiti u njezin preustroj. "Mi Česi ne želimo šutjeti i odobravamo program HDZ-a."¹⁹

U ovom je razdoblju češka manjina počela razmišljati o osnivanju vlastite političke stranke. U tjedniku *Jednota* čitatelji su bili pozvani da se izjasne o osnivanju političke stranke Čeha i Slovaka, ali odaziv je bio jako slab. Na kraju je Savez Čeha i Slovaka odlučio da će ostati samo kulturno-prosvjetna organizacija. Istovremeno je bilo naglašavano da se Savez mora prilagoditi novom vremenu te oživjeti svoju djelatnost. U članku "Savez je bio, je i treba biti..." Lenka Janotová se trudi probuditi interes inteligencije za budućnost češke manjine i kritizira tadašnje stanje. "Bogata aktivnost prvih poslijeratnih godina polako se smanjuje, pri svakom popisu stanovništva ima nas sve manje, svi naši domovi kulture propadaju, gase se udruge, naše se škole zatvaraju i to sve u vremenu kada se u svim institucijama naglašava ravnopravnost svih naroda i nacionalnosti."²⁰

PRVI NEMIRI NA PODRUČJU KNINA

Raspisivanje referenduma i proglašenje srpske autonomije na području tzv. "SAO Krajine" u ljeto 1990. godine dovelo je do prvih ozbiljnih nemira. U uvodniku 34. broja *Jednote* objavljeno je pismo Saveza Čeha i Slovaka upućeno Predsjedništvu Hrvatskog sabora dana 21. kolovoza 1990. godine, u kojem Lenka Janotová apelira na "sve institucije sistema" da se trude smiriti stanje na području kninske krajine i drugdje. Ističe ponašanje Čeha u prošlosti: "Naši preci su zajedno s ostalim stanovnicima ovih područja teškim radom i s puškom u ruci, ako je to bilo potrebno, gradili i branili našu zajedničku domovinu za nas i naše potomke."²¹ Također apelira na medije SFRJ-a "da samo argumentirano informiraju javnost o svim događajima, a ne samo na temelju pretpostavki i nagađanja jer to donosi strah i nemir među ljude."²² Savez Čeha i Slovaka od konflikta se distancirao i zauzeo neutralno stajalište. "Česi i Slovaci žive na višenacionalnom području i svoju sretnu budućnost vide samo u razumijevanju i suživotu sa svima ostalima."²³ Međutim, u odlučujućim pitanjima

¹⁷ Pejić, Mato. 1990. "Každý týden nová odbočka". *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.

¹⁸ Pejić, Mato. 1990. "Každý týden nová odbočka". *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.

¹⁹ Selicharová, Marie. 1990. "Desátá odbočka HDZ". *Jednota*, god. 45, br. 33, str. 16.

²⁰ Janotová, Lenka. 1990. "Svaz byl, je a má být...". *Jednota*, god. 45, br. 35, str. 8.

²¹ "Asi jsme ještě nedorostli demokracii". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.

²² "Asi jsme ještě nedorostli demokracii". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.

²³ "Asi jsme ještě nedorostli demokracii". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.

Savez se priklanja hrvatskoj strani i izražava podršku Hrvatskomu saboru. "Sasvim podupiremo Vašu snagu u uvođenju pravne države na cijelom području Hrvatske."²⁴ Također redakcija tjednika osuđuje događaje na kninskom području, ali kao i u pismu nigdje eksplicitno ne navodi tko je za njih kriv.

U zadnjem broju 1990. godine Karel Bláha u članku "Razvoj je na strani pluralizma i demokracije" razmišlja što Jugoslavija i njezini stanovnici mogu očekivati u 1991. godini. Također primjećuje duboke razlike među pojedinim republikama i moguće prijetnje građanskoga rata. Smatra da je jedini izlaz iz krize demokracija i suživot svih naroda. "Umjesto događaja s tragičnim završetkom, bit će nužno da u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji i drugim jugoslavenskim republikama prevlada zdrav razum, uostalom političko-etničke i religijske razlike nije moguće iskorištavati za postignuće ograničenih nacionalnih ciljeva."²⁵

U razdoblju od početka 1990. godine do prvih slobodnih izbora u tjedniku *Jednota* objavljeni su tekstovi koji odgovaraju komunističkoj ideologiji i retorici jer su u to vrijeme novinari u Jugoslaviji bili podređeni režimu i njegovu političkom vrhu. U člancima su isticali jugoslavenski interesi, a bilo koji tekst i izjave koji potiču nacionalizam bili su kritizirani. Nakon 14. izvanrednog kongresa SKJ-a, Slovenija i Hrvatska smatraju se naprednim reformističkim republikama, dok Srbija konzervativno zastupa centralistički koncept. Nakon spomenutoga kongresa, u tjedniku se uglavnom izbjegavala komunistička retorika, a sve češće su se koristili termini pluralizam, napredak, demokracija. Međutim, i dalje se isticala ideja bratstva i jedinstva odnosno ravnopravnost svih naroda i nacionalnosti jer su već u to vrijeme građani osjećali strah od mogućega međunacionalnog sukoba. U tom su razdoblju politički komentari prvenstveno usmjereni na opstanak Jugoslavije, poglavito zato što su Česi u Hrvatskoj jedino u cjelovitoj Jugoslaviji vidjeli svoju budućnost.

Prije referenduma o samostalnosti, u *Jednoti* se nije preferirala ni jedna novoosnovana politička stranka, ali ipak velik prostor bio je posvećen osnivanju mjesnih odbora političkih stranaka u općinama s češkim stanovništvom. Tu se najviše isticala Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) kao pobjednička stranka, koja je u tim općinama osnovala najviše podružnica. Češka manjina u ovom razdoblju nije bila ujedinjena, što je glavni razlog zbog čega nije bilo interesa za osnivanje vlastite stranke češke manjine.

Za nacionalne je manjine 1990. godina bila vrlo neizvjesna s obzirom na to da nisu znale kakav će status imati nakon izbora. U SFRJ-u nisu bili u službenoj uporabi izrazi *većina* ili *manjina* jer su sve etničke skupine bile ravnopravne i ako su bile "lojalne, to jest socijalističkom poredku odane, manjine su mogle ostvariti status koji ne bi mogle postići neposrednim pregovorima s većinom u demokratskom poretku."²⁶ Umjesto termina *manjina* koristio se termin *narodnost*. Novi sistem u Hrvatskoj i u ostalim republikama omogućio je podjelu na većinu i manjinu te su

²⁴ "Asi jsme ještě nedorostli demokracii". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.

²⁵ Bláha, Karel. 1990. "Vývoj je na straně pluralismu a demokracie". *Jednota*, god. 45, br. 51–52, str. 22.

²⁶ Jović, Dejan, "Bitka za etnički status u postjugoslavenskim državama", *Političke analize*, 5. ožujak 2011, str. 36. URL: <http://www.fpzg.unizg.hr/docs/PA/PA5-Jovic-Bitka-za-etnicki-status.pdf> (25. rujna 2013).

se neke manjine opravdano mogle osjećati ugroženo, jer su izgubile status koji su imale u SFRJ-u. Na primjer u članku "Usamljeni trkači", autorica Zdenka Tábořská s namjerom da prikaže osjećaj manjina, citirala je predsjednika Mađarske narodne stranke: "Demokracija, to jest sloboda, ali mi nismo postali manjine slobodnom voljom..."²⁷. Općenito u *Jednoti* je posvećena velika pažnja položaju manjina u Hrvatskoj i u tom razdoblju prenošeni su izvještaji s različitih zasjedanja o njihovu statusu. Važnim događajem bio je XV. Susret narodnosti susjednih država u Osijeku, na kojem se raspravljalo o budućnosti manjina u Europi. Pitanje srpskoga naroda u Hrvatskoj nije u *Jednoti* detaljno analizirano, samo je autorica Zdenka Tábořská u članku "Hrvatsko-srpska rezonancija" informirala o zagrebačkoj političkoj tribini iz dana 27. studenoga o konstituiranju srpske autonomije u Hrvatskoj te je prenijela izjave glavnih sudionika.

Sveukupni je dojam članaka iz 1990. godine neutralan. Tekstovi koji se tiču političke situacije temeljeni su na činjenicama, bez puno komentara te se jednim izlazom iz krize smatraju demokracija i pluralizam, ali istovremeno je istican suživot svih naroda i nacionalnosti.

3. ANALIZA ČLANAKA IZ 1991. GODINE

U prvoj polovici 1991. godine jedna od glavnih tema bilo je uređenje Jugoslavije. O pregovorima jugoslavenskih čelnih ljudi informirao je u *Jednoti* novinar Karel Bláha ili su vijesti bile preuzimane iz dnevnika *Vjesnik* i novinske izvještajne agencije HINA-e. U *Jednoti* su objavljivani tekstovi u kojima je bilo podupirano konfederativno državno uređenje Jugoslavije, koje su zastupale Slovenija i Hrvatska i uglavnom se može osjetiti sve veći strah od oružanoga sukoba. Često se pojavljuju naslovi s upitnim rečenicama, na primjer: "Demokratsko ili nasilno rješenje?", "U Sarajevu korak dalje?", "Gdje je istina i pamet?", "Što nas, u biti, očekuje?"

PAKRAČKI INCIDENT

Krajem veljače i početkom ožujka situacija u Pakracu i okolici postaje nestabilna. Pakrački incident pravi je primjer ratne propagande koji se puno više ticao češke manjine nego događaji na području Knina. Vlatka Daňková u uvodu desetoga broja pod naslovom "Pakrački panoptikum" opisuje strah i zbunjenost stanovnika i donosi informacije od fotoreportera Tonija Hnojčika. "Priznaje da je situacija napeta, ali da ni u kojem slučaju ovdje ne teku potoci krvi. Atmosfera više podsjeća na vojnu vježbu: između vojnika i specijalaca nije došlo do sukoba."²⁸ Savez Čeha i Slovaka reagirao je na situaciju tako da je Predsjedništvu SFRJ-a i drugim institucijama uputio apel za mir. Savez se stalno trudi zadržati neutralan stav prema konfliktu i poziva naročito pripadnike češke i slovačke narodnosti u Hrvatskoj da "svojim ponašanjem i aktivnostima pomognu razvoju demokracije i time mirnom rješenju svih konfliktnih situacija za zajednički život u miru i da ne obraćaju pažnju na različite provokacije i provokatore poslane iz bilo kojih strana

²⁷ Tábořská, Zdenka. 1990. "Osamělí běžci". *Jednota*, god. 45, br. 46, str. 22.

²⁸ Daňková, Vlatka. 1991. "Pakracké panoptikum". *Jednota*, god. 46, br. 10, str. 3.

da zasiju sjeme mržnje."²⁹ U apelu opet nije eksplicitno navedeno tko je kriv, ali je osuđen napad na demokraciju. "Zar samo zato što je kod nas proklijalo sjeme demokracije moraju nastajati problemi i zar se samo zbog toga ugrožava život ovoga cvijeta?"³⁰

Od početka 1991. godine do objave referenduma o samostalnosti Hrvatske, *Jednota* je objavljivala neutralne članke i trudila se distancirati od konflikta. Također, u *Jednoti* su bili objavljivani članci u kojima Hrvatska vlada uvjerava manjine da će im osigurati sva prava. S obzirom na to da je *Jednota* financirana iz državnog proračuna, realno je očekivati promociju Vlade.

Dana 19. svibnja u Hrvatskoj se održao referendum na kojem su se stanovnici izjasnili o budućem obliku države. U to vrijeme češka manjina u Hrvatskoj sasvim se identificirala s hrvatskim državnim identitetom. U redakcijskom uvodniku pod nazivom "Manipulacije neće biti moguće" jedinim ispravnim izborom smatra se osamostaljenje Hrvatske i osuđuju se građani koji će glasati za opstanak Hrvatske kao federalne jedinice Jugoslavije. "Svi oni koji će glasati za ovo rješenje, spadaju među građane kojima je do sada bilo jako dobro, pa čak i odlično, koji su se veselili zbog različitih privilegija i vjerovali da je ovaj svijet stvoren samo za njihovu sreću i zadovoljstvo."³¹

Od proglašenja samostalnosti Hrvatske i početka rata na daruvarskom području, odnosno nakon što se konflikt počeo neposredno ticati češke manjine, mišljenja su se promijenila te od tada svoju budućnost češka manjina vidi samo u samostalnoj Hrvatskoj.

U ljeto 1991. godine sukob je počeo eskalirati. Novinari *Jednote* izbjegavali su političke komentare, a nije se informiralo ni o ratnim događajima iz drugih regija Hrvatske. Dana 27. lipnja Savez Čeha i Slovaka razmatrao je situaciju i položaj češke i slovačke manjine u ratnim uvjetima. Predsjedništvo je izjavilo da su svi stanovnici, dakle i pripadnici češke i slovačke manjine, ugroženi ratom i da žele da se svi konflikti rješavaju mirnim putem. "Mi smo narodnost, koja se uvijek trudila pa i sada se trudi za miran suživot. Ugrožena je u takvoj mjeri u kojoj su ugroženi svi koji žive u ratu. Našom je zadaćom djelovati na smirenje štetnih strasti."³²

RAT NA PODRUČJU DARUVARA LIPANJ – SRPANJ 1991.

Do kraja lipnja počeli su oružani sukobi i na daruvarskom području. Kao prva žrtva navodi se pripadnik hrvatske policije – Čeh Vládo Laučan, koji je ubijen dana 9. lipnja pri rutinskoj ophodnji u Omanovcu. Do prvih sukoba u Daruvaru došlo je u drugoj polovici srpnja.

U noći 18. na 19. srpnja došlo je do pobune skupine policajaca srpske narodnosti u daruvarskoj policijskoj stanici koji su kao taoce uzeli pet policajaca, četvero češke

²⁹ "Mírový apel". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 10, str. 11.

³⁰ "Mírový apel". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 10, str. 11.

³¹ "Manipulace nebudou možné". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 19, str. 3.

³² Bartošová, Věra. 1991. "Všichni jsme ohroženi válkou". *Jednota*, god. 46, br. 33, str. 9.

narodnosti te jednog Hrvata. Savez Čeha i Slovaka borio se za njihovo oslobođenje, čime je odigrao važnu ulogu u tome, braneći sve pripadnike češke manjine bez obzira na njihovu stranačku pripadnost. "Pri ovoj prilici predstavnici Saveza su istaknuli, da nije bitno kojoj stranci pripadaju, zato što se Savez za njih brine kao za ljude i za pripadnike češke manjine."³³

Dana 21. kolovoza na Daruvar je u jutarnjim satima izvršen minobacački napad. U 34. broju tjednika *Jednote*, koji je izašao 24. kolovoza na naslovnici je fotografija oštećenoga Daruvara, fotoreportera Tonija Hnojčika³⁴, čije su fotografije ratnoga stradanja u zapadnoj Slavoniji od toga broja na svakoj naslovnici *Jednote* sve do kraja 1991. godine. Njegove su fotografije i fotoreportaže vrlo značajan dokument toga vremena, koje su preuzimale brojne svjetske agencije. Zahvaljujući tim fotografijama, tjednik je kupovalo i stanovništvo koje nije poznavalo češki jezik.

Nakon izbijanja rata na području Daruvara, *Jednota* nije prestala izlaziti, ali se bitno promijenila njezina struktura. "Zato što nije bilo moguće odlaziti po off-set-filmove u boji, od broja 36. nedostaje naslovnica u boji i sadržaj se prilagođava ratnim događajima, tako da se gube dotadašnje rubrike, te se od broja 38 smanjuje broj stranica."³⁵ U to su vrijeme u *Jednoti* objavljivane vijesti i komentari koje se tiču prije svega ratnog stanja u općinama s češkim stanovništvom jer su se u drugoj polovici kolovoza već na području zapadne Slavonije vodile teške borbe. Pripadnici su češke manjine do polovice kolovoza pratili rat samo u medijima, ali tada su postali njegovi izravni sudionici, osjetili su njegove tragične posljedice te su se među prvima počeli odazivati u jedinice hrvatske vojske kako bi zaštitili svoje domove. Na početku je rata čak 75 posto branitelja grada Daruvara bilo češke pripadnosti (Hnojčik 2010: 256). Izvrsno je opisao nastalu situaciju Jiří Tůma: "Iz neprijatelja na televiziji je postao neprijatelj-susjed. Osobno razočaranje ovakvih odnosa – jednog etnika protiv drugoga – donosi duboke rane koje se liječe jako polako. Kriza multietničke sredine, kada je prestalo postojati neutralno jugoslavenstvo, dovela je do učvršćenja državnog i u nekim slučajevima narodnog identiteta mjesnih stanovnika češke manjine s hrvatskim identitetom." (Tůma 2006: 37). Ovu činjenicu potvrđuje izjava anonimnoga stanovnika Ivanova Sela: "Kad je to bilo u Kninu, onda smo o tome čitali samo u novinama, gledali televiziju i mislili smo da će se to nekako smiriti, da toga neće biti kod nas... Nažalost, sada je to stiglo ovamo. Sve je to veliko razočarenje."³⁶

Glavnom su temom postali ratni događaji na području Daruvara, Grubišnog Polja te Pakraca. Važnom je rubrikom bila "Kronika prošlih dana" autorice

³³ Selicharová, Marie. 1991. "Kronika minulého týdne". *Jednota*, god. 46, br. 27, str. 17.

³⁴ Toni Hnojčik (Donji Daruvar, 1951) profesionalan je fotograf od 1971. godine, dvije godine studirao je na praškoj filmskoj akademiji FAMU, od 1983. radio je kao fotoreporter *Jednote*. Izdao je dvojezičnu monografiju ratnih fotografija *To sam radio u ratu, sine: (zapadna Slavonija 1990.–1995.) I was there, son: (western Slavonia 1990–1995)*, Zagreb, 2010. u kojoj su kronološki poredane fotografije od osamdesetih godina u SFRJ-u do operacije Bljesak 1995. godine na području zapadne Slavonije. Njegove fotografije imaju visoku umjetničku vrijednost. Godine 1992. izdao je zajedno s novinarom Sašom Lekovićem brošuru o ratu u zapadnoj Slavoniji *Ratni dani: bitka za slobodu zapadne Slavonije* kao prilog daruvarskih novina *Buum*. Za svoje djelo dobio je nekoliko vrijednih nagrada i priznanja.

³⁵ Selicharová, Marie. 2006. "Vývoj a proměny Jednoty". *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, br. 26, str. 8.

³⁶ Bartošová, Věra. 1991. "Při práci zapomínají na situaci". *Jednota*, god. 46, br. 30, str. 18.

Marie Selicharove u kojoj su bile navedene sve bitne informacije iz područja na kojima se ratovalo. Danas bi kronika mogla biti jednim od prigodnih izvora za sastavljanje kronologije ratnih događaja na području Daruvara, Grubišnog Polja i Pakraca. Novinari *Jednote* svoje su osjećaje potaknute ratnim događajima prenijeli u nekoliko zanimljivih eseja, pjesama itd. Na primjer u prvom je broju mjeseca rujna u uvodniku bilo objavljeno pismo anonimne trinaestogodišnje djevojke koja moli za puštanje svog brata iz službe u JNA: "Nije važno kako se zovem i odakle sam. Važno je da sam dijete koje je rođeno u ovoj zemlji.(...) Od oca Srbina i majke Čehinje. Moj brat je Čeh, ja se smatram Čehinom pravoslavne vjere. Sve do nedavno to nije bilo važno. Sada je to zbog nekih stvari bitno."³⁷ U tekstu "Jorgovan stoji na istom mjestu... iliti što može prosječno piskaralo protiv rata" autorica Vlatka Daňková vrlo uvjerljivo opisuje svakodnevni život u ratu i strahu: "Sada poznajem tu umrtvljenu rutinu s kojom čovjek može procijeniti udaljenost pucnjave i u miru pripremati dijete na spavanje. Ležati u krevetu i brojati mine i tek onda razmišljati o odlasku u podrum. (...) Kad jednom ovaj rat završi (i mora, MORA, završiti) uredi će brojati mrtve i ranjene, izračunavati štetu i ja ću raditi reviziju u imeniku. Bilježiti štete na drugoj, neratnoj liniji."³⁸

Tijekom jeseni 1991. godine u *Jednoti* je objavljeno niz antiratnih pjesama pripadnika češke manjine. Pjesme su odraz osjećaja i strahova autora u okviru vremena u kojem su nastajale. Svim objavljenim pjesma glavni je leitmotiv ratna zbilja. Karakteristična obilježja u svim su pjesmama motivi stradavanja, agresije, patnje, nostalgije, domoljublja. Najviše je pjesama u *Jednoti* objavio Karel Bláha koji je 1992. godine izdao u vlastitoj nakladi dvojezičnu zbirku pjesama *Zranění – Ranjeni*. Njegove pjesme izvrsno analizira Ilija Pejić u sklopu ratnoga i poratnoga pisma bjelovarskoga književnog okruga. "Crne slike rata, strahovi, brige, rušenja materijalnih dobara, svetinja, prognanici... Česti i prečesti motivi ratnog pisma. Poetika buke, dokumentarnost, faktografranost, izričitost, izravnost, prepoznatljivost... teško bi preživjeli estetiku i estetske kriterije tekstualnosti nekog drugog vremena. Danas, poslije duljeg vremenskog odmaka, mislim da bi većina čitateljskih očekivanja bila iznevjerena bez spomenute referencijalnosti na stvarnost." (Pejić 2014: 398) I kod drugih autora čeških pripadnika vrijedi tvrdnja da se pjesme trebaju promatrati s obzirom na kontekst u kojem su nastajale. Najveća je vrijednost manjinske poezije u tome da u tako teškim situacijama kao što je rat pripadnici manjine pišu pjesme na svom jeziku (u ovom slučaju na češkome) te time prisiljavaju čitatelja na razmišljanje o vlastitom identitetu i doprinose očuvanju manjinske kulture i povezanosti češkoga i hrvatskoga naroda. Kao primjer možemo navesti pjesmu Miloslave Krolo, nekadašnje predsjednice Češke besede Zagreb, koja je napisala pjesmu posvećenu Vukovaru u kojoj se u refrenu pojavljuje usporedba Vukovara s Guernicom: "Ti hrvatska si Guernica". Kolektivna je memorija grada uništena. Vukovar je postao simbol Domovinskoga rata: "Tužni grade na Dunavu – slavom si ovjenčan / oprosti onima koji se stidjeti trebaju / što cijela Hrvatska postala je Guernica".³⁹ Ili na primjer Jiřina Staňová u pjesmi *Jesen 1991*.

³⁷ "Vraťte mi bratra!". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 36, str. 3.

³⁸ Daňková, Vlatka. 1991. "Šeřík stojí na stejném místě...". *Jednota*, god. 46, br. 39, str. 3.

³⁹ Krolo, Miloslava. 1991. "Vukovaru". *Jednota*, god. 46, str. 20. Pjesma je objavljena na češkom jeziku, na hrvatski ju je preveo Juraj Bahnik.

melankolično opisuje nestanak drage osobe stradale u ratu. "Uzeo si u ruke pušku / s istom sigurnošću / kao kad si u ruke uzimao harmoniku / ali zvukovi su bili previše disharmonični / za muzičarsku dušu".⁴⁰

NAPAD NA IVANOVO SELO

Najstarije češko naselje Ivanovo Selo također je bilo nekoliko puta napadnuto. U rujnu je u *Jednoti* objavljena reportaža V. Daňkove i T. Hnojčika o Ivanovu Selu u kojoj su autori zabilježili autentična mišljenja pripadnika češke manjine i njihove tragične sudbine. Na primjer muškarac je na straži rekao: "Ja sam se stalno nadao da kod nas toga neće biti. Mi smo Česi, bili smo i pri staroj vladi i razumijemo i tu novu. Mislim da se kod nas i u drugim češkim selima ovo ne bi smjelo događati... Moje ime nije važno, bolje ga je ne navoditi..."⁴¹ Stariji muškarac koji je proživio Drugi svjetski rat, tvrdio je: "Ovaj rat je gori nego onaj. Ne znamo tko je prijatelj, a tko je neprijatelj. Jučer sam s njim razgovarao i danas me više ne želi pozdraviti. Pa što biste rekli? Žele Pemiju⁴² zato što je jedna od bogatijih i češka. Ne znam što misle. Mi Česi radimo, neka svi rade i onda će imati. Mi kod kuće imamo tri traktora i sve smo ih izvadili u dvorište. Ako će gorjeti da ne izgore. Moram ići, posao me čeka."⁴³ Jedna je češka mještanka opisala svoj strah: "Stalno se bojimo, mi smo tu na prvoj liniji. (...) Mi stariji ostajemo, a što će biti s nama, ne znamo."⁴⁴

Najveću je tragediju Ivanovo Selo doživjelo dana 21. rujna kada je pri direktnom napadu srpskih pobunjenika, uz pomoć Jugoslavenske narodne armije (JNA), ubijeno sedam civila, najviše češke nacionalnosti, a osam je civila ranjeno. Zbog straha od snajperista, žrtve su sahranjene u središtu mjesta. Danas je na tom mjestu sagrađen spomenik koji simbolizira ujedinjenost Čeha u Hrvatskoj i Hrvata u zajedničkoj borbi protiv neprijatelja.

Na početku rujna 1991. godine, veliko je značenje za češku manjinu imao posjet čehoslovačke Vladine delegacije, na čelu s potpredsjednicom Vladinog odbora za međunarodne odnose Viktoriom Hradskom, Savezu Čeha i Slovaka u Hrvatskoj. Ovaj je posjet imao presudan utjecaj na razvoj daljnje suradnje i pružanje humanitarne pomoći od strane Čehoslovačke. Za pripadnike češke manjine odmah je bila osigurana materijalna pomoć, prije svega zdravstvena oprema (zavoji, lijekovi), poljska bolnica, šatori, pokrivači itd. Česima u Hrvatskoj bila je ponuđena imigracija, koja je bila odlučno odbijena. Najveći doprinos bila je evakuacija djece u Čehoslovačku. Evakuacija se odvijala u nekoliko navrata od kraja rujna do početka studenoga 1991. godine, a evakuirana su bila djeca od 6 do 18 godina bez obzira na nacionalnu pripadnost. Ukupno je bilo evakuirano 1500 djece. Djeca su bila smještena u rekreativnim centrima po gotovo cijeloj državi.⁴⁵ *Jednota* je

⁴⁰ Staňová, Jiřina. 1991. "Podzim 1991". *Jednota*, god. 41, str. 17.

⁴¹ "Při práci zapominají na situaci". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 37, str. 18.

⁴² Lokalni naziv za Ivanovo Selo.

⁴³ "Při práci zapominají na situaci". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 37, str. 18.

⁴⁴ "Při práci zapominají na situaci". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 37, str. 18.

⁴⁵ Djeca su bila smještena na lokacijama: Seč, Chlum u Třeboně, Mariánské Lázně, Jánské Koupele, Zderaz, Vranov nad Dyjí, Stráž pod Ralskem, Medlov u Nového Města na Moravě, Kletečná u Humpolce, Maxičky u Děčína, Znojmo, Proseč u Skutče, Špindlerův Mlýn.

od tada imala važnu ulogu u informiranju roditelja i rodbine o boravku djece u Čehoslovačkoj, objavljivala je pisma djece o tijeku boravka, o problemima s kojima su se susretala itd. Na primjer pismo Davora Ivanovića: "U Mariánským Láznima je puno ljekovitih voda. Ovamo dolaze turisti jer je to lijepi turistički grad, ali draža mi je moja kuća u Daruvaru nego cijeli ovaj grad. Ovdje živimo, ali nije to kao kod kuće. Često razmišljam da kada se jednom vratim kući, više nikad neću htjeti putovati. Nedostaje mi dom i želim ići kući. Lijepo su nas ovdje dočekali, dobro su nas smjestili, dobivamo ukusnu hranu, maze nas i paze. Imam ovdje puno prijatelja, ali ipak često mislim na Daruvar i nestrpljivo očekujem povratak kući."⁴⁶

Savez Čeha i Slovaka na početku je pretpostavio da će djeca ostati u ČSFR-u maksimalno par tjedana. Sveukupno su djeca u ČSFR-u provela četiri i pol mjeseca. Zadnja grupa djece vratila se 31. siječnja 1992. godine. Nakon povratka djece u Hrvatsku NVI Jednota izdala je zbornik *Listy svědectví a díků* u kojemu su bili objavljeni članci novinara *Jednote* iz 1991. godine, pisma evakuirane djece u Čehoslovačkoj, proturatne pjesme popraćene fotografijama T. Hnojčika. Neki tekstovi i pjesme imaju značajnu književnu vrijednost. Knjiga je posvećena svima koji su se založili za evakuaciju djece.

U listopadu i studenome u *Jednoti* su bila objavljena zanimljiva razmišljanja novinarki češke pripadnosti suočenih s ratom. Na primjer Lydia Lacinová u tekstu "U provinciji" razmišlja o Daruvaru kao o malom provincijskom gradiću, uspoređuje bivši komunistički režim s novonastalom situacijom u kojoj se još nisu znali orijentirati: "To što je nekad u obitelji značila stranačka iskaznica, možda sada znači uniforma gardiste... U selu imamo nove ljude. Dajemo im priliku. Uostalom kao što smo dali onima prije njih. Valjda će nas ova nova vlada izvući iz provincije. Ne sumnjam. Prije se bojim."⁴⁷

Također, Libuše Stráníková napisala je nekoliko vrijednih uvodnika. U uvodniku "Kod nas i psi plaču" opisuje svoj strah, ali i olakšanje kada su djeca bila evakuirana u Čehoslovačku: "Već sam čula sirene, užasan zvuk aviona i eksploziju bombe. Užasno se bojim. Ali ne više tako panično kao prije kada sam pri svakoj eksploziji pomislila: Isuse, gdje su mi djeca?"⁴⁸ Divi se hrvatskim vojnicima: "Ali kada mine eksplodiraju, kada se iz bliskog bojišta čuje pucnjava iz teškog topništva tako da se trese tlo pod nogama, tada se divim ovim momcima, koji nas pozdravljaju Vepozdravom (tako smo šezdeset osme pozdravljali Čehoslovake). Divim im se za njihovu hrabrost, optimizam, odlučnost."⁴⁹

Tijekom cijele 1991. godine *Jednota* je objavila nekoliko apela i pisama koja je Savez Čeha i Slovaka slao prije svega vladi ČSFR-a i predsjedniku Václavu Havelu, u kojima je uočljivo zalaganje za hrvatske interese.

U prosinačkome je broju bilo objavljeno pismo adresirano predsjedniku Čehoslovačke Václavu Havelu u kojemu se Savez Čeha i Slovaka trudi uvjeriti ga da

⁴⁶ Pismo je bilo objavljeno zajedno s ostalim pismima djece i s izvješćem učiteljice Ivanki Farkaš o boravku u gradu Mariánské Lázně. "Chybí nám jen domov" 1991. *Jednota*, god. 46, br. 49–50, str. 12.

⁴⁷ Lacinová, Lydie, "V provincii". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 40, str. 11.

⁴⁸ Stráníková, Libuše, "U nás i psi pláčou" 1991. *Jednota*, god. 46, br. 29, str. 3.

⁴⁹ Stráníková, Libuše, "U nás i psi pláčou" 1991. *Jednota*, god. 46, br. 29, str. 3.

prizna samostalnost Hrvatske: "Teško smo primili vijest o tome da će ČSFR priznati samo samostalnost Slovenije, ali ne Hrvatske samo zato što u hrvatskim zakonima nisu regulirana prava Srba. Najnoviji ustavni zakon o ljudskim pravima i pravima nacionalnih manjina i druge deklaracije jasno potvrđuju da su Srbima u Hrvatskoj osigurana sva prava kao hrvatskom narodu."⁵⁰ Također zastupnici Češke besede Zagreb poslali su pismo s potpisima građana Vaclavu Havelu u kojem ga mole za priznanje samostalnosti Hrvatske. U istom broju *Jednote* bilo je još objavljeno pismo čitatelja adresirano na Havela da prizna samostalnost Hrvatske: "Pomozite nam svojom diplomatskom djelatnosti spasiti nas Čehe i Slovake i ostale narode koji žive u Hrvatskoj, tako kako to radi Ukrajina i Mađarska. Molim Vas priznajte Republici Hrvatskoj pravo za samostalnost kao što to čine drugi."⁵¹

Dok su Česi u Hrvatskoj apelirali na Vaclava Havela da prizna samostalnost Republike Hrvatske, brojna slovačka manjina u Vojvodini našla se u sasvim drugom položaju. Predstavnici Matice slovačke u Srbiji tražili su posredstvom zastupničkoga ureda čehoslovačku Vladu da ne prizna samostalnost Hrvatske jer su se bojali da će se time pogoršati njihov položaj u Srbiji.⁵²

Tijekom 1991. godine, naročito nakon izbijanja rata na području Daruvara, *Jednota* je objavila nekoliko članaka i reportaža iz češkoga tiska koji se za situaciju u Hrvatskoj počeo sve više zanimati. U početku je *Jednota* tekstove samo preuzimala, bez kritiziranja ili komentiranja, ali već u jesenskim mjesecima preuzete članke počeli su komentirati novinari Božidar Grubišić ili Věra Bartošová. Članci i reportaže najviše su bili preuzimani iz dnevnih novina *Rovnost*, *Lidové noviny*, *Rudé právo* i dnevnih novina *Práce*.

4. ANALIZA ČLANAKA IZ 1992. GODINE

Tijekom 1992. godine rat je postao jednom od glavnih tema tjednika. Također, tijekom cijele 1992. godine na naslovnica su najčešće bile prikazivane fotografije ratnoga razaranja autora Tonija Hnojčika. U siječnju je *Jednota* uglavnom samo informirala o boravku djece u ČSFR-u sve do njihova povratka. Pripadnici su češke manjine izražavali svoje osjećaje o ratnom stanju u obliku eseja, pjesama i pripovjedaka.

Dana 7. siječnja 1992. godine posjetila je Daruvar čehoslovačka delegacija koju je predvodio savjetnik predsjednika Václava Havela Alexandr Vondra. Glavni je zadatak posjeta bio dobiti što više informacija za priznanje samostalnosti Hrvatske. Pri ovom posjetu dogovorena je neposredna materijalna pomoć (dostava građevinskoga materijala) te dugogodišnja pomoć pri obnovi gospodarstva i poljoprivrede.

Međunarodno priznanje Hrvatske u granicama bivše Socijalističke Republike Hrvatske u SFRJ-u češka je manjina smatrala isto kao većina Hrvata povijesnim

⁵⁰ "Vážený pane prezident!". 1991. *Jednota*, 1991, god. 46, br. 48, str. 3.

⁵¹ "Vážený pane prezident!". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 48, str. 3.

⁵² Ovaj problem spominje Jiří Dienstbier na zasjedanju Českog narodnog vijeća (Česká národní rada) dana 9. listopada. <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/017schuz/s017116.htm> (1. ožujka 2013)

uspjehom i nadom za budućnost. *Jednota* je objavila čestitku Saveza Čeha i Slovaka predsjedniku Franji Tuđmanu povodom priznanja samostalnosti Republike Hrvatske: "Šaljemo Vam iskrene čestitke povodom priznanja suverene i neovisne Hrvatske od međunarodne zajednice i želimo Vama i nama, da u našoj lijepoj domovini napokon zavlada mir u kojemu ćemo moći početi s obnovom i slobodno graditi bolju budućnost."⁵³ Na istoj je stranici objavljeno zahvalno pismo Václavu Havelu za to što je ČSFR priznala hrvatsku samostalnost: "Drago nam je i ponosni smo da je naša stara domovina bila među prvima koji priznaju našu slobodu."⁵⁴

Radikalna je promjena u pogledu na raspad Jugoslavije vidljiva u članku "Sloboda, demokracija i ista prava za sve", prije svega razočaranje postupcima JNA-e koja je već u ljeto 1991. počela otvoreno djelovati na strani srpskih pobunjenika: "U trenutku kada je jugoslavensko ratno zrakoplovstvo po treći put bombardiralo sam centar našeg malog Daruvara, mnogo ljudi shvatilo je dubinu neljudskosti zastupnika različitih teorija o jugoslavenstvu i jedinstvu koje je rezultiralo agresivnim ratom protiv stvarnog suživota naroda."⁵⁵

Nakon potpisa mirovnoga sporazuma u Sarajevu 2. siječnja 1992. godine, među zaraćene strane razmjestile su se mirovne snage UN-a i utvrđene su tzv. UNPA zone. UNPA zona Zapad obuhvaćala je područje zapadne Slavonije, kojoj su pripadale općine Daruvar, Grubišno Polje, Pakrac, zapadni dio općine Novska i Nova Gradiška. U ovoj su zoni djelovale jedinice iz Argentine, Kanade, Nepala i Jordana. Razmještanje i boravak jedinica na području Daruvara bili su popraćeni i u tjedniku *Jednota*, a objavljeni su i razgovori s predstavnicima mirovnih snaga.

U prosincu 1992. godine Jiřina Staňová zamijenila je dotadašnju glavnu urednicu Miru Kulić te otada u *Jednoti* više nije bilo prostora posvećenog pitanjima političke situacije u državi, već samo događajima koji su bili povezani s češkom manjinom.

5. ZAKLJUČAK

Na temelju rezultata provedene analize može se zaključiti kako je u tjedniku 1990. godine izražena neutralnost češke nacionalne manjine, a jedini način rješavanja nastale političke krize sagledavan je u okviru suživota svih naroda i nacionalnosti.

Već 1991. godine možemo uočiti bitan preokret u mišljenju češke manjine, naime, od proglašenja samostalne Republike Hrvatske početkom rata na daruvarskom području, češka se manjina identificirala s hrvatskim državnim identitetom. Tjednik *Jednota* imao je vrlo značajnu ulogu u informiranju pripadnika češke manjine tijekom ratnih dana, ali i izuzetan fotoreporterski doprinos ponajviše zahvaljujući ratnim fotografijama Tonija Hnojčíka, zbog kojih je *Jednotu* kupovalo i stanovništvo koje nije znalo češki jezik. Usprkos tehničkim problemima u ratu, časopis je redovito izlazio.

⁵³ Pisma su bila objavljena na uvodnoj stranici tjednika. 1992. *Jednota*, god. 47., str. 3.

⁵⁴ Pisma su bila objavljena na uvodnoj stranici tjednika. 1992. *Jednota*, god. 47., str. 3.

⁵⁵ Bláha, Karel. 1992 "Svoboda, demokracie a stejná práva pro všechny", *Jednota*, god. 47, br. 2., str. 3.

S današnjega su stajališta jako zanimljiva razmišljanja novinara, pjesme, komentari te reportaže o pripadnicima češke manjine, zahvaljujući kojima se možemo upoznati s autentičnim razmišljanjem češke manjine u ratnim danima.

Uloga i položaj nacionalnih manjina pri raspadu SFRJ-a zanimljiva je tema koja nije temeljito istraжена. Sljedećim bi predmetom istraživanja mogao biti položaj slovačke manjine u Hrvatskoj u vrijeme raspada Jugoslavije te položaj češke i slovačke manjine u Vojvodini u istom razdoblju.

LITERATURA

PRIMARNA LITERATURA

Jednota. 1990, godište br. 45.

Jednota. 1991, godište br. 46.

Jednota. 1992, godište br. 47.

ANALIZIRANI TEKSTOVI

Bartošová, Věra. 1991. "Při práci zapomínají na situaci". *Jednota*, god. 46, br. 30, str. 1.

Bartošová, Věra. 1991. "Všichni jsme ohroženi válkou". *Jednota*, god. 46, br. 33, str. 9.

Bláha, Karel. 1990. "Cíl je právní a sociální stát". *Jednota*, god. 45, br. 4, str. 5.

Bláha, Karel. 1990. "Konzervativní a reformní koncepce", *Jednota*, god. 45, br. 5, str. 5.

Bláha, Karel. 1990. "Nebezpečí vážných sociálních otřesů", *Jednota*, god. 45, br. 3, str. 3.

Bláha, Karel. 1990. "Snaha získat důvěru voličů", *Jednota*, god. 45, br. 5, str. 5.

Bláha, Karel. 1992. "Svoboda, demokracie a stejná práva pro všechny". *Jednota*, god. 47, br. 2., str. 3.

Bláha, Karel. 1990. "Vývoj je na straně pluralismu a demokracie". *Jednota*, god. 45., br. 51–52, str. 22.

Daňková, Vlatka. 1990. "Rámec jednoho desetiletí". *Jednota*, god. 45, br. 5, str. 5.

Daňková, Vlatka. 1991. "Pakracké panoptikum". *Jednota*, god. 46, br. 10, str. 3.

Daňková, Vlatka. 1991. "Šeřík stojí na stejném místě...". *Jednota*, god. 46, br. 39, str. 3.

Janotová, Lenka. 1990. "Svaz byl, je a má být...". *Jednota*, god. 45, br. 35, str. 8.

Krlo, Miloslava. 1991. "Vukovaru". *Jednota*, god. 46, str. 20.

Lacinová, Lydie. 1991. "V provincií". *Jednota*, god. 46, br. 40, str. 11.

- Pejić, Mato. 1990. "Každý týden nová odbočka". *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.
- Selicharová, Marie. 1990. "Desátá odbočka HDZ". *Jednota*, god. 45, br. 33, str. 16.
- Selicharová, Marie. 1991. "Kronika minulého týdne". *Jednota*, god. 46, br. 35, str. 15.
- Staňová, Jiřina. 1991. "Podzim 1991". *Jednota*, god. 41, str. 17.
- Stráníková, Libuše. 1991. "U nás i psi pláčou". *Jednota*, god. 46, br. 29, str. 3.
- Táborská, Zdeňka. 1990. "Osamělí běžci". *Jednota*, god. 45, br. 46, str. 22.
- "Asi jsme ještě nedorostli demokracii". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 29, str. 10.
- "Chybí nám jen domov". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 49–50, str. 12.
- "Kto zachrání Juhoslávii". 1990. *Jednota*, god. 45, br. 3, str. 4.
- "Manipulace nebudou možné". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 19, str. 3.
- "Mírový apel". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 11., str. 1.
- "Vážený pane prezidento!". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 48, str. 3.
- "Vraťte mi bratra!". 1991. *Jednota*, god. 46, br. 36, str. 3.

SEKUNDARNA LITERATURA

- Agičić, Damir. 2000. *Hrvatsko-češki odnosi na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*. Zagreb: Ibis grafika.
- Barić, Nikica. 2005. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990–1995*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Daňková, Vlatka. 2011. *Moje české kořeny: sborník prací 28 krajanských autorů*. Daruvar: NVI Jednota.
- Dienstbier, Jiří. 1999. *Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989 – 1999*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Dugački, Vlatka. 2013. *Svoj svome. Češka i slovačka manjina u međuratnoj Jugoslaviji (1918. – 1941.)*. Zagreb: Srednja Europa.
- Dugački, Vlatka. 2011. "Historiografija o Česima u Hrvatskoj". *Historijski zbornik* 62, 1: 233–250.
- Herout, Vjenceslav. 1996. *Ivanovo Selo: prošlost posuta trnjem i suzama*. Ivanovo Selo: Rimokatolički župni ured.
- Herout, Vjenceslav. 1993. "Válečné události na Hrubečnopolsku v letech 1991 – 1992". *Přehled kulturních, literárních a školních otázek*, XIV: 43–64.
- Herout, Vjenceslav. 1996. *Pet godina poslije*. Daruvar: Logos.

Hnojk, Toni. 2010. *To sam radio u ratu sine (zapadna Slavonija 1990. – 1995.). I was there, son: (western Slavonia 1990 – 1995).* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

Janotová, Leonora et al. 1992. *Listy svědectví a díků.* Daruvar: NVI Jednota.

Kokaisl, Petr i dr. 2009. *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě.* Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakulty ČZU v Praze.

Kresová, Helena. 2009. *Česká menšina v Chorvatsku.* Praha: Dům zahraničních služeb MŠMT ČR.

Lipovac, Marijan, Vondraček, Franjo. 2009. *Česi Zagrebu – Zagreb Česima.* Zagreb: Vijeće češke nacionalne manjine Grada Zagreba.

Matušek, Josef. 1994. *Češi v Chorvatsku.* Daruvar: NVI Jednota.

Pejić, Ilija. 2014. "Bjelovarski književni i kulturni prostor (1991. – 2000.) – pjesnički rukopis ratnog i poratnog pisma". *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru* 8: 373–412.

Rychlík, Jan, Perenčević, Milan. 2007. *Dějiny Chorvatska.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Selicharová, Marie. 2006. "Vývoj a proměny Jednoty". *Přehled kulturních, literárních a školních otázek* 26: 5–15.

Stehlík, Petr. 2010. "Česko-chorvatské vztahy". *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy.* Praha: Historický ústav.

Tůma, Jiří. 2006. "České etnikum na území Chorvatska, v oblasti města Daruvar v kontextu srbo – chorvatského vojenského konfliktu v roce 1991." Pardubice: Katedra sociálních věd, Fakulta humanitních studií, Univerzita Pardubice.

INTERNETSKI IZVORI

Janotová, Leonora. "Česká menšina v Chorvatsku a kultura". URL: http://www.zahranicnesi.com/docs/prispevek_janotova.pdf (4. ožujka 2013).

Jović, Dejan. "Bitka za etnički status u postjugoslavenskim državama". *Političke analize*, 5, ožujak 2011: 36–45. URL: <http://www.fpzg.unizg.hr/docs/PA/PA5-Jovic-Bitka-za-etnickistatus.pdf> (25. rujna 2013).

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku. URL: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI1469.pdf (25. rujna 2013).

Statistički pregled Čeha u Hrvatskoj na stranicama Vijeća češke nacionalne manjine Grada Zagreba. URL: <http://www.cesi-zagreb.hr/stanovnici-2011-hr.asp> (5. ožujka 2013).

Zasjedanje Českog narodnog vijeća (Česká národní rada) dana 9. listopada 1991. godine. URL:<http://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/017schuz/s017116.htm> (1. ožujka 2013).

ROZPAD JUGOSLÁVIE NA STRÁNKÁCH TÝDENÍKU *JEDNOTA* 1991-1992

Problematika rozpadu socialistické Jugoslávie byla již podrobena mnoha různým pohledům, ale otázka početných národnostních menšin a jejich úloha a postavení při rozpadu SFRJ stále ještě není komplexně zpracována. Česká menšina v Chorvatsku se v roce 1991 ocitla ve velmi komplikované situaci a stala se přímým účastníkem konfliktu, ve kterém se musela přiklonit k jedné z nesvářených stran, protože musela bránit své domovy. Hlavním cílem této práce je zpracování pohledu krajaňského časopisu *Jednota* na proces rozpadu Jugoslávie od roku 1990 do lednu roku 1992. Tento časový úsek byl vybrán záměrně, protože se právě v tomto období odehrály události, které zásadně ovlivnily způsob a průběh rozpadu Jugoslávie.

Práce se zabývá pohledem a vývojem názorů české menšiny na dané události, ale také jejich rolí v konfliktu. Vývoj názoru Předmětem analýzy jsou komentáře, úvahy a reportáže, které psali krajaňští novináři. Agenturní zprávy, přebírané především z chorvatských tiskových agentur, nejsou v práci analyzovány. Detailně analyzována byla všechna čísla *Jednoty* roku 1990, 1991 a první tři čísla roku 1992. Týdeník *Jednota* vychází výhradně v českém jazyce, citace byly přeloženy do chorvatštiny.

KLÍČOVÁ SLOVA: *česká menšina, týdeník Jednota, rozpad Jugoslávie, Daruvar*